

II

ЦРНА ГОРА И ДОГАЂАЈИ У БОСНИ, ХЕРЦЕГОВИНИ И САНЦАКУ (1878, 1879 и 1882)

У овом двоброју доносимо документа из архива Министарства унутрашњих дјела. Нажалост ни у архивима Министарства спољних послова, ни у архиву Министарства унутрашњих дјела, нити у архиву краља Николе нијесмо могли наћи докумената из маја и јуна 1879 г. и тако у овој збирци имамо празнину за тај временски размак. У претходном двоброју (књ. I, св. 5—6, стр. 340) у документу бр. 25 поткрала се грешка. Умјесто наслова: »Војвода Ђуро Церовић војводи Иву Радоњићу« треба да стоји: »Војвода Ђуро Церовић војводи Станку Радоњићу«.

Јован ИВОВИЋ

56 Капетан Зарија Протић војводи М. Врбци Брзојав из Андријевице, 18-IV-1879 Министру унутрашњих дјела г. в. Машу Врбци Цетиње

Панто Цемовић, кућа му је на Буче, по сахата од Берана; Васо Саичић, кућом у Веницку, од линије пола сахата у турско — баталион му је разминуо Беране, 3 сахата близу Бијелога Поља; Радоје Ђукић преко Лима на Бабино, ће (је!) кућа Мира Дедовића међу Беранама и Бијором, командир је на Шекулар и остала села; капетан Вуксан, кућа му је у Трепчу, ријека иде посред Трепче, то је права линија и он остаје преко линије, његова је капетанија у границу књажеву. Сви су четари изван линије.¹⁾ Ја сам свим показао

¹⁾ Преко границе, на турској територији.

ваше наредбе. Они кажу што не би послао Господар његовог човјека да их преда турској влади, нити дају оружје ни грбове. Чекам вашу наредбу.

К. Протић

57 Архимандрит Митрофан Бан војводи М. Врбици

Брзојав из Колашина 20-IV-1879

Министру унутрашњих дјела

Г. в. Врбици

Цетиње

У смислу подразумјења енергично држање турског и књажевог комесара даје ми увиђети да моје последовање (посредовање!) ништа помоћи не може. Покорно молим изузмите ме од овога и дозволите ми поћи на моју обичну дужност.

Архимандрит Митрофан²⁾

58 Башо Божовић војводи М. Врбици

Брзојав из Колашина, 24-IV- 1879

Министру унутрашњих дјела

Г. Врбици

Цетиње

Почем јуче, 23 текућег, свршисмо ствари с Нури-бегом, који је јутрос пошао.

Пошто сам ово свршио, то најпокорније молим дозволите ми доћи тамо. На које (ово!) очекујем одговор.

Башо Божовић

59 Капетан Стеван Зимоњић војводи М. Врбици

Брзојав из Грахова 24-VII-1879

Г. Министру унутрашњих дјела

Г. војводи Машу Врбици

Цетиње

Бр. 135

Уколико засад могу чути власт у Херцеговини аустријска према херцеговачком народу мирна је. Држи (аустријска власт!) обични ред, а тако исто и народ се чује мирно. Али

²⁾ Митрофан Бан, тада архимандрит Манастира Мораче, каснији црногорски митрополит. Види документат бр. 51 (Ист. записи књ. I, св. бр. 5—6).

све слуша и боји се да што власт аустринска из ове мирноће не покаже народу какву нову тешкоћу. Највише се народ уплашио да им Аустрија не прекине тајин. Ономе господину, што ви је за Глигора³⁾ нешто достављао ће се са његовом дружином находи, можете сигурно казати да сам ја пребрао с војницима нашу границу на овоме крају и да тога Глигора, нити његову дружину нијесам могао наћи, нит их у нашу границу има.

24-VII-879 Грахово

Ваш покорни
К. Ст. Зимоњић

60 Невесињци књазу Николи
5-VIII-1879

Ваша Свјетлости,
Премилостиви Господару!

Ми Невесињани, који смо били у туђем поданству и други Срби који су били под јармом има пет стотина година и муке смо трпјели за толико година и више не хтјесмо нити могосмо, него побјегосмо Вашему Височанству са свијем нашијем сибијаном⁴⁾ од турскога зулума и све наше имуће изгубисмо. И ми наше имуће заборависмо, кад смо дошли Вашему Височанству са нашијем сабијаном и наше имуће не жалисмо, него наше срце рат⁵⁾ бијаше и ратно пушку узесмо. И с Турцима се бисмо годину дана⁶⁾ и доста глава изгубисмо. Док Ваша Свјетлост крену у Херцеговину ми онда ратно дођосмо под ваше барјаке и наше срце ратно бјеше. И двије године дана бисмо се под вашијем барјацима и доста глава изгубисмо, док нам Ви рекосте да се више ми нећемо бити. Ми онда мисљасмо да смо добили слободу, коју смо заслужили. Господару, и нама не ће (не хтједе!) нико казати да ћемо ми остати аустријски, догођ Аустрија крену. Кад Аустрија крену онда наше главаре окуписте на Грахово и ту бише док Аустрија сврши; онда ваша наредба дође главарима да војску окупе на Балићу. Нама не шћесте, Господару, казати зашто, него ми окуписмо војску по вашој наредби. Онда Ви наредисте да војска сиђе у Требиње. Ми,

³⁾ Глигор Вуковић, капетан билећко-рудински?

⁴⁾ Члајови породице неспособни за борбу.

⁵⁾ Весело — радосно.

⁶⁾ Вријеме од почетка устанка у Невесињу 27 јуна 1875 г. до објаве рата Црне Горе Турској 27 јуна 1876 г.

Господару, вашу заповијед примисмо и с војском у Требиње дођосмо војводи Петру Јовановићу⁷⁾). Пошто дођосмо одма виђосмо да није оно што нам се обећало. Прво војвода Петар Јовановић тада заиска оружје. Ми, Господару, не шћасмо га дати, но се шћасмо и заклати да ваше ту куће није било и да смо се, Господару, ту и заклали не би се данас мучили. Господару, ту нама најкривље учинисте. Војвода Петар Јовановић нама рече да ага нећемо имати, да нећемо солдата давати, да ћемо мало оружје носити, да ће нам се куће поградити, да ће нам се свако живљење дати, да ће се за двије године тајн (тајин!) давати, да нећемо за двије године данак давати.

Ми, Господару, послушасмо и примисмо да ће истина бити што се обећало. Ви онда, Господару, дадосте заповијед да са сибијаном излазимо из границе твоје и да се свак враћа на своје мјесто. Чим сибијан дође на своје мјесто влада стаде нагонити да се с агама градимо (!) и да сваку дацију давамо два пута више него смо пријен. Народ, који је све што је имао имућа изгубио борећи се за слободу, није могао кабулити то. Али влада аустријска не обрати на народ пажње, него поче одма главаре нагонити да аге кабуле, а народу таин обустави. За 80 дана народ се мучио и ранио се жиром церовијем и љесковом ресом. И за толико дана таин не дадоше и опет народ не хће да кабули. Главаре наш народ спреми да плаче у велике Русије. За народ они пођоше и дођоше Вашему Височанству, Господару, Ви их остависте, Господару, и даље им не дадосте да пођу и ту нама криво учинисте.

Господару, данас оће нам да узму солдате, оће да давамо агама трећину, да ми мало оружје не носимо, да више муке подносимо два пута више него смо их подносили, кад смо поданици били. Господару, овако дурати не моремо, нити ћемо, нити смо заслужили. Ако нико не море дати нама праву коју смо заслужили, ми ћемо се клати док једнога тече. Кад дође до ђевојака онда ће оне у море скакати, ако праву нама не дате, коју смо заслужили.

Ми се данас вијемо по горама. Ми смо данас остали без главара.⁸⁾ Милостиви Господару, пушти нама главаре

⁷⁾ Непозната личност. Није било војвода у то доба ни у Херцеговини ни у Црној Гори са горњим именом. Могло би се помислити на аустро-угарског генерала, барона Олјепана Јовановића, који је учествовао у окупацији Босне и Херцеговине 1878 г.

⁸⁾ Односи се на избјегле невесињске главаре у Црној Гори.

наше. Нека их међу нама у Планину. Ми другчије не моремо живјети. Волимо изгинути но живљети као што живимо данас. Има не (нас) девет Невесињана, који су данас у Планину и с њима други који су у планину.

Аранбаше и кнезови: кнез Васиљ Граовац
арамбаша Ђуро Граовац

Марко Бендераћ	Анто Гутић
Вук Игњатовић	Шћепо Граовац
Гајо Прстојевић	Милак Стефановић
Сташко Савић	и други који су с њима.
и друге аранбаше	

5-VIII-79 г. Невесиње

61 Капетан Стеван Зимоњић војводи М. Врбци

Брзојав из Грахова, 12-VIII-1879

Г. Министру унутрашњих дјела

Г. војводи Машу Врбци

—
Цетиње

12 августа 1879 — број 143

Пандури невестињски из баталиона К. Стевановића, који су били у Бишину,⁹⁾ чуо сам да су одбјегли по Невесињу и другијем мјестима у Херцеговину. Разгласило се да су дошли они Невесињци који су били у Црну Гору и да они буне по Невесињу, и кажу их по имену: Живко Гутић, Ђуро Грубачић, Бошко Вукајловић, Јово Фрцо и Лука Талинција. Пише ми капетан Р. Алексић да је стража наша отела у некаквог лупежа 3 говеди, која су нагната из Херцеговине. Ја сам намјеран за иста говеда јавити Суду аустринскоме у Билећу, нек се тамо објави да су уфаћена и ко донесе чисти доказ да су његова да их прифати.

К. Ст. Зимоњић

62 Војвода Илија Пламенац војводи М. Врбци

Брзојав из Подгорице, 12-VIII-1879

Овђен има 10 Херцеговаца: Бошко Гузина, Кико Стефанов, Илија Стеванов, Мићко Гузина, Обрад Гузина, Михаило Гутић, Јован Гутић, поп Ристо Гаћина, Вукан Братић, Трипко

⁹⁾ Неки од бивших херцеговачких војничких старјешина по окупацији, 1878, примили су се за старјешине пандура, такође домаћих људи.

Грубачић.¹⁰⁾ Таин дајемо, а за стражу знате нијесу никакву, нити се могу на то употребљават. Поздрављам.

В. Пламенац

У Подгорицу нема: Обрена Рњеза,¹¹⁾ Живка Гутића, Бошка Вукајловића, Сима Ђога, Јована Фрцовића, Ђура Грубачића.

63 Војвода Илија Пламенац војводи М. Врбици
Брзојав из Подгорице, 13-VIII-1879
Г. В. Врбици

Цетиње

Бошко Гузина каже: Живко Гутић поша је у Голију. Повео је коња очина код Гаића. Ђуро Грубачић у Загору код Грахова, код фамилије. Бошко Вукајловић у Бањане, ма те има некакви намир око волова с Килибардом Јово Фржовић, он је говори у Колашин оста по овна, те нешто тргује. Симо Ђоговић осто у Колашин. Зато можете јавити свуд телеграфом јесу ли ти људи на та мјеста и главари да их одмах плиму овамо.

В. Пламенац

64. Војвода Илија Пламенац војводи М. Врбици
Брзојав из Подгорице, 15-VIII-1879
Г. Војводи Врбици

Цетиње

Ја сам Бошка испита и каза му да нијесу онизи на мјеста, ће ми је река. Бошко каже и куне се да не знаду да су на друга мјеста. И ако су побјегли да не би смио от овија ниетнога силат, но каже да би најбоље било да пошљете Обрена Рњеза да и(х) тражи и да и(х) доведе. Исти Обрен или је ту или на Грахово. А вама је добро познато, а мене се чини да би најбоље било ове десет да пошљемо у Бар због свакога гледишта: једно, ће се удаљују на крај Црне Горе,

¹⁰⁾ Погрешно презиме записано у брзојаву.

¹¹⁾ Такође погрешно унесено презиме.

а друго овђе и(м) долази народа хрцеговачкога, а онамо нема никога. Ово остаје да како смислите да ми јавите. На чврку(!) не би могли живјет.

В. Пламенац

65 Војвода Лазар Сочица војводи М. Врбици

Брзојав из Никшића, 19-VIII-1879

Министру унутрашњих дјела

Г. в. Машу Врбици

Цетиње

Као што ти прије јавих да би телеграфијо (!) испред једнога Фочака у Горанско, који сједи у механи Горанску, мислим, за њега да се не би нико осјетијо, ема си ти казао да то не може бити.¹²⁾ А ја ћу сјутра поћи, од нека доба, како могу стићи на Горанско, зашто очекивам неке главаре језерске и бањске за ово жито да уредим. Па иако не стигну ја ћу испред подне поћи и чојка ћу вјерна послати, који ће ми казати је ли војска аустринска пошла ема се боим да не задоцим. Ја сам мислио отићи Црквицама, па ондолен послати у Фочу, Чајнице и у Пљевља и досад бисте за све извијешени били. Пошто стиже од Господара да идем у Никшиће за ово да гледам ја сам дошао има три дана, утолико одиста вас не могу извијестити за полазак војске. Но, ако велите да ја сјутра пођем на Горанско да отолен спремам (извјештаје!). А за жито сам овијем главарима кои су дошли казао, а који нијесу стигли, а ја ћу им рећи (поручити!) да иду замном на Горанско, па ћу им ту казати. Молим извијестите ме за капитанију Рада Ђуровића да ли је у ови бројте је мене послат или није још то. У телеграму стоји у Рудине душа 1697, па не знам да ли (су) ово Рудине Никшићке, или је Рудина Опутна, која спада у капетанију Рада Вукова.

И овом приликом прими мој искрени поздрав

В. Лазар Сочица

¹²⁾ Ријеч је о оданиљању овога човјека у Фочу ради обавјештења о кретању аустро-угарских трупа.

66 Војвода Лазар Сочица војводи М. Врбици
 Брзојав из Горанска, 21-VIII-1879
 Ф. Министру унутрашњих дјела
 В. Машу Врбици

Цетиње

На 2 уре поподне дошао сам на Горанско. Ново ништа дознат мога ниесам, а упут сам послао једнога чојка до у Фочу да види је ли воиска аустринска стила у Новопазарски санџак, а једнога сам посла у Пљеваљски кадилук да види шта Турци мисле. Чим што дознам јавићу ти.

И овом приликом прими мој искрени поздрав.

В. Лазар Сочица

67 Башо Божовић војводи М. Врбици
 Брзојав из Колашина, 22-VIII-1879
 Војводи Врбици

Цетиње

Добра вам срећа г. војвода!

Ја нидао бог ниесам занемарио о догађајима преоградничним, но се мучим да дознам извјесно а да вам јавим, јер се боим, кад бих што јавио а не би онако било што јављам, да вас што не побркам у пулитици. Ја сам 20 о. м. послао чојка да ми што извјесно и истинито каже. Данас мора доћи мој посланик. Одма ћете бит извијештени, јер глас дође једанпут да је ступила аустринска воиска и то врло мало војске, па опет други глас чу се да ние ни стопе крочила у Санџак. Уобште узети народ новопазарски није прилике да ће пушке пући; само што је пошло неколико људи из Бјеловођског каимеканлука да зове воиску из Арбание. Не дође ли из Арбание воиске, ние прилике да ће пушке пуцат.

Башо

68 Капетан Стеван Зимоњић војводи М. Врбици
 Брзојав из Грахова 29-VIII-1879
 Г-ну војводи М. Врбици
 Мин. унут. дјела

Цетиње

Херцеговачки усташа у Невесиње, пошто 8 пођоше и предаше оружје у Касабу, остали се искорише и међу собом заклеше да се не издају и да ради тврђе вјере и поуздања једног у другог сваки пође у своје племе, да ударе на карауле

у којима солдати живе и да исте запале. И у неђељу вече удрили су усташе на караулу у Корита коју су огњу предали. Солдати, који нијесу изгорели, утекли су у Билећу. Тако исто и у исто вријеме пошли су усташе у Бишину, на Залом и у Дабар да карауле попале. Како ми прича један путник у Херцеговину постаје озбиљна ствар и све виши мах заузима (борба!) Један ђенерал и ш њим Вуковић јуче прошли преко Корита у Гацко. Зборили су пандурима који су са солдатима заједно у караулу били да не кажују да су им усташе караулу зајдили, него да су је они сами зајдили не радећи.

Власт билецка рекла је билецким пандурима да њих цар више не треба, но да дома иду.

Капетан Стеван Зимоњић

69 Разговор преко телеграфа између капетана Стевана
Зимоњића и војводе М. Врбнице
Грахово—Цетиње¹³⁾

— Ево ме, Стефане, што је ново?

— Имам вам јавити да је оновечери запаљена караула на Корита. У њу је било двадесет солдата и неколико пандура Ерцеговаца. Не знам је ли који солдат изгорио, а приликом, како ми човјек каже, да им нијесу дали изаћи пушкама они, те су запалили караулу. Биће неки и изгорио. Они човјек довече доћи ће на мјесто. За Невесиње имам ви јавити до су пошли по неколико њих у Бишину, Залом и Дабар да некакве карауле, ће стој(и) солдат. Хоће ли то извршити, виђећемо. Чуо сам да су овијем пандурима билећкијем казали да их цар више не требају, него има солдата који ће чувати, а они да иду дома. Ово још не знам је ли истина. Ако буде истина знаћу брзо. Већ ништа ви немам казати. Чекам што год од вас.

— Млого ми је жао да на Корита, баш до границе наше, запалише ту караулу. Они који су ту караулу запалили заиста су наши непријатељи и ради су Црној Гори штету нанјети. Стефане, молим те кажи ми о томе чисто ко је караулу на Корита запалио? Ђе су они пандури те су у њу са солдатима били? Колико је било тијех пандура? Ђе су сад они солдати? Ко им није дао пушкама изаћи да не горе (из-

¹³⁾ Разговор преко телефона је недатиран. Датирам га истог дана кад и брзојав под бр. 68, 29-VIII-1879 г. јер је највјероватније да је министар Врбница тражио детаљнија обавјештења о догађајима у Херцеговини на које се односи поменути брзојав.

горе!) Све ми тачно, ма тачно и истинито кажи.

— Уколико мени каза они човјек било је у Невесињу свађа између бјегунаца. Отишло је осам у Касабу и предали оружје, а ови други изкорили се између себе. Завјерили се да ће сваки у своје мјесто запалити карауле, јер без тога један другоме нијесу вјеровали. И приликом караулу на Коритима биће запалио Глигор¹⁴⁾ са онијем његовијем завтијама. Казао ми је једач Рудињанин да је наљегао један генерал и ш њим Вуко Вуковић и казао је пандурима да муче и да ништа за караулу не казују, него да реку да су је сами запалили. Солдати су упут бјежали у Билећу. Све ово прије довече бих видио.

— Кажи ми ће су пандури из те карауле и колико их је било?

— Пандури одазвани су у Билећу, они што су били у караулу, а не знам колика су били.

— Придију име да бунтовнике подржујемо из наше куће, пуштајемо људи да пале карауле на самој граници сусједне нам државе. Даклен, немој се ш њим гледати.

— Добро. Имате ли већ што.

— Немам ништа, само ти вељу немој се ни у што мијешати, пошто су они тако почели.

— Нећу ни у што. Чуваћу себе и и господареву границу.

— Стефане, пази да све дознаш шта се догађа, али само истину. Ја ћу твоје рапорте у шифрама у Беч књазу шиљати. Њега ће интересирати. Стога ти препоручујем да се поставите у положај све дознати што се у Херцеговину ради. Ако би имао кога вјернога, да поручиш ономе несрећнику нека ништа не чини на нашу границу. Нека се тисне тамо у дубину и чини што му драго, али на нашу границу нипошто. Ништа нека не чини без његове погибије. А ће би се видио са оним чојком?

— Ја сам река да дође на врх Савина Брда, а тудијен је пут мојој кући, коју имам у Загору. Могу поћи као да виђу кућу и баштину, јер ми у њу нико тамо не стоји.

— Пошто је Глигор тако убезочо, без икаква обзира према црногорској граници, да зажди караулу на нашу границу, и баш зато да се може промислити да је то нашим упливом учињено, немој се нипошто ш њим ставати, нити у њихов поса мијешати. Они су наумили да нас нагрде и да ни.... (Даље недостаје текст разговора).

¹⁴⁾ Види напомену број 3.

70 Капетан Стеван Зимоњић војводи М. Врбници

Брзојав из Грахова, 4-IX-1879

Г. Мини, унут.дјела

Г. в. Машу Врбници

Број 164

Цетиње

Невесински бјегунци запалили су три карауле у Бишини а 2 у Дабру. 3 кумпанје солдата изашле су у Лукавац и обколили на једном мјесту бјегунце и разћерали их, а отели им струка, тораба и обућа неколико. То је било 1 или другог овог м. А истога дана предвече опет прикупљени бјегунци ударе на солдате и пратили су их са врх Лукавца до ријеке под Биоград. Бјегунца погинуо је један, а ранио се један. И солдата је неколико погинуло. Војска аустринска из Стоца, Требиња, а неколико из Мостара, изишла је у Невесиње. Мислим да ће бјегунци бити ра(ш)ћерани и да ће и у нашу границу пребјежати. Који би прешао што што ћу од њега чинити? Сердари невесински и они пандури који нијесу одбјегли положили су заклетву пред аустринском војном влашћу за вјерност цару и заједно су били са солдатима на бјегунце. Тако исто положили су заклетву сердари и остали главари у Билећком кадилуку. Комесару Бабићу речено је да више не може имати службе у Билећкој, говорећи му да није умιο у миру држати пандуре и завтије. Хоће ли му узети службу у Билећи, то не знам. Ја мислим да ће бити доблизу 100 бјегунаца, које гони Аустрија. И како изгледа данашње стање у Херцеговини, Аустрија ће гледати да бјегунце очисти из Херцеговине; и на сваки начин, кад им притуже, кога не убију, или не уфате, они ће пребјећи у нашу границу. Овакве данас постојеће ствари могле би навићи да штогоћ посумња на црногорске поданике, а особито пограничаре, ће се често састају са њиховијем пограничарима и разговарају. Наши су људи љубопитљиви и хоће да дознаду што им није од потребе. Тако исто желио бих, за које вријеме, да капетани ређе издају упутнице и да упутнице дају само онима који су добро а који би пријеку потребу имали поћи у Херцеговину. А чуо сам да наши иду и без упутница и да имаду два Цуце у тавници у Требиње. Кажу да су украли некакву краву на Бобане. Молим што видите нужно за мене, наредите ми.

Капетан Ст. Зимоњић

4-9-1879 у 11 сахати поподне.